

УДК 821.222.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-217-40>

МІФОЛОГІЧНІСТЬ ОБРАЗУ КОНЯ В «ШАХ-НАМЕ» ФІРДОУСІ

MYTHOLOGICALITY OF THE IMAGE OF THE HORSE IN FIRDOUSI'S "SHAHNAMEH"

Стельмах М. Ю.,

orcid.org/0000-0001-8996-4313

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича

Львівського національного університету імені Івана Франка

Горбач М. О.,

orcid.org/0009-0006-3639-383X

магістр

Львівського національного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню міфологічного значення образу коня Рахша як вірного супутника Рустама в «Шах-наме» Фірдоусі. З'ясовано, що образ коня, традиційно важливий для світової літератури, в іранській епічній традиції набуває особливої символічної глибини та універсальності, стаючи не просто кінь не просто супутником героя, а міфічним образом, що поєднує фізичну потугу з духовним змістом. Рахш є одним із найвиразніших кінських образів давньоперського епосу, який виходить за межі функції засобу пересування і постає як уособлення моральних ідеалів, бойового духу, колективної пам'яті та космічної гармонії.

У роботі проаналізовано образ Рахша у трьох вимірах – епічному, міфологічному та художньому. В епічному аспекті розкрито його роль у розвитку сюжету та батальних сценах; у художньому підкреслено психологічну й емоційну багатовимірність образу та його тісний зв'язок із постаттю Рустама; у міфологічному – окреслено надприродні риси Рахша, що підносять його до рівня сакральної істоти та медіатора між земним і небесним світами.

Встановлено, що образ Рахша функціонує як архетип, пов'язаний із космічною боротьбою світла й темряви та ідеєю гармонійної єдності людини, природи й всесвіту. Функціональна багатоплановість образу коня дозволяє йому стати носієм і передавачем ключових цінностей іранської цивілізації. Завдяки Рахшу «Шах-наме» не лише оповідає про подвиги минулого, а й створює канон поведінкових ідеалів: незламності перед обличчям хаосу, вірності обов'язку й високого призначення. Рахш у структурі епічної поеми Фірдоусі – це більше, ніж міфічний кінь: він є живим свідком боротьби світла з темрявою, стражем історичної пам'яті та носієм сакралізованого уявлення про народ і його ідеали. Через його постать Фірдоусі утверджує культурну тяглість Ірану, його духовну велич і незламність перед лицем випробувань.

Ключові слова: перська література, Фірдоусі, міфопоетика, епос, образ.

The article explores the mythological significance of the image of the horse Rakhsh as the faithful companion of Rostam in Ferdowsi's Shahnameh. It is argued that while the image of the horse holds an important place in world literature, within the Iranian epic tradition it acquires particular symbolic depth and universality. Rakhsh is represented not merely as a means of transportation or a companion to the hero, but as a mythopoetic figure that combines physical strength with profound spiritual meaning. As one of the most expressive equine images in the ancient Persian epic, he embodies moral ideals, martial valor, collective memory, and cosmic harmony.

The study examines the image of Rakhsh across three dimensions: epic, mythological, and artistic. In the epic dimension, his role in the development of the narrative and battle episodes is highlighted; in the artistic dimension,

© Стельмах М. Ю., Горбач М. О., 2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

attention is given to the psychological and emotional complexity of the image and its close relationship with Rustam; in the mythological dimension, Rakhsh's supernatural qualities are analyzed, elevating him to the status of a sacred being and a mediator between the earthly and celestial realms.

It is established that the image of Rakhsh functions as an archetype associated with the cosmic struggle between light and darkness, as well as with the idea of harmony between humanity, nature, and the universe. The functional versatility of this image allows it to serve as a bearer and transmitter of key values of Iranian civilization. Through Rakhsh, the Shahnameh not only narrates heroic deeds of the past but also articulates a canon of ethical ideals, including steadfastness in the face of chaos, loyalty to duty, and devotion to a higher purpose. Within the structure of Ferdowsi's epic, Rakhsh emerges as more than a mythical horse: he is a living witness to the struggle between light and darkness, a guardian of historical memory, and a carrier of a sacralized vision of the people and their ideals. Through this figure, Ferdowsi affirms the cultural continuity, spiritual grandeur, and resilience of Iranian civilization.

Key words: Persian literature, Ferdowsi, mythopoetics, epic, image.

Постановка проблеми. Міфопоетичний світогляд кожного народу знаходить своє відображення в образній системі його усної народної творчості. Образи й символи виступають своєрідними національно-культурними кодами, що віддзеркалюють специфіку фольклору та передають особливості народного світосприймання. Література як вид мистецтва на всіх етапах свого розвитку зберігає тісний зв'язок із міфологією, що зумовлює постійний взаємовплив цих двох сфер. Міфологічні структури трансформуються в літературі у вигляді сюжетно-композиційних моделей (міфологем) та окремих мотивів і образів (міфем), тоді як сама література здатна продукувати нові міфологічні смисли.

У цьому контексті особливого значення набуває образ коня, який посідає важливе місце у світовій літературі й водночас є одним із ключових символів у міфологічних системах багатьох народів. В іранській епічній традиції цей образ набуває особливої семантичної насиченості та універсальності. Зокрема, у поемі «Шах-наме» Фірдоусі він репрезентований через постать Рахша – вірного супутника героя Рустама. Рахш постає не лише як засіб пересування, а як багатозначний символ, що втілює моральні ідеали, героїчний дух, колективну пам'ять та космічну гармонію.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення міфологічної природи образу коня у «Шах-наме», зокрема його символічних, функціональних та архетипних характеристик у контексті іранської культурної традиції. Аналіз цього образу дозволяє глибше зрозуміти механізми трансформації міфологічних уявлень у художній структурі епосу та їхню роль у формуванні національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Епічна поема «Шах-наме» Абулькасіма Фірдоусі привертала увагу численних дослідників як один із найвизначніших творів світової літератури та ключове джерело вивчення іранської міфології, історії та культурної традиції. У наукових працях вона розглядається як синтетичний твір, що поєднує міфологічні, героїчні та історичні елементи, репрезентуючи цілісну картину домусульманського Ірану. Зокрема, у дослідженнях Ольги Девідсон наголошується на органічному поєднанні міфу та героїчного нарративу в структурі поеми, що формує її особливу епічну поетику [1]. У свою чергу, Дік Девіс підкреслює значення «Шах-наме» як тексту, що не лише відтворює давні міфологічні уявлення, але й переосмислює їх у новому історико-культурному контексті [2]. У статті Ребеки Габрі поема Фірдоусі розглядається як складна система художнього «обрамлення» міфологічного досвіду. Зокрема, дослідниця аналізує способи репрезентації «невимовного» – космічних і трансцендентних явищ через конкретні образи та нарративні структури [3]. Досліджуючи різні аспекти поеми, науковці звертають увагу і на образ коня як важливий складник епічної образної системи. Зокрема, іранський дослідник Джафар Сайярі у праці «Фірдоусі та його епопея» наголошує на нерозривному зв'язку між героєм і його конем: «Рахш був не просто конем, він був елементом сили та честі Рустама, і без нього героїчна постать Рустама не мала б такого

вражаючого значення» [4]. Фарзад Гаемі підкреслює, що кінь виступає символом інстинктивної сили героя та його внутрішньої енергії, яка підлягає контролю й гармонізації [5]. Крім того, у низці наукових праць підкреслюється, що кінь у міфопоетичному мисленні Сходу постає не лише як фізична істота, а як символ космічного порядку та рівноваги між різними рівнями буття. Так, Хоссейн Мірзаї у книзі «Міфи та легенди Сходу» зазначає, що кінь – це не просто тварина, а символ космічного порядку, його роль полягає у підтриманні рівноваги між небом і землею [6].

Мета дослідження. Мета статті полягає в комплексному дослідженні міфологічної природи образу коня у поемі «Шах-наме» Фірдоусі. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: з'ясувати специфіку репрезентації образу коня у «Шах-наме» Фірдоусі; дослідити образ Рахша як центрального носія міфологічної символіки; визначити основні функції образу коня (епічну, міфологічну, художню) у структурі поеми; узагальнити значення образу коня для формування іранської культурної та національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кінь у східній літературі посідає особливе місце як символ сили, шляхетності, пристрасті й духовного шляху. У перській, арабській та індійській традиціях кінь часто виступає не просто твариною, а метафорою внутрішньої енергії людини, її честі й прагнення до вищих ідеалів. Крім того, у східній поезії кінь іноді символізує стрімкість часу або невгамовність людських бажань, які потрібно спрямовувати і контролювати. У суфійських текстах кінь може символізувати душу, що потребує виховання й керівництва, подібно до того, як вершник повинен оволодіти конем, щоб досягти мети [6].

Кінь, як символ, є однією з найдавніших і найпотужніших фігур у міфах і культурі Сходу. Тому у перській літературі на нього часто покладаються функції архетипу, який уособлює сили природи, духовний розвиток, а також мужність і вірність. Зороастрійці вважали коня благодійною твариною. У імперській ідеології Ахеменідів знання верхової їзди було необхідною умовою для легітимації претензії на трон, оскільки демонструвало як силу, так і військову доблесть. Це видно з самопредставлення Дарія в написі на Накше-Рустамі, на фасаді його гробниці: «Як вершник, я добрий вершник. Як лучник, я добрий лучник як пішки, так і верхи. Як списоносець, я добрий списоносець як пішки, так і верхи» [7].

«Шах-наме» – величний скарб перського народу. Вона створена на основі переробки фольклору персів та таджиків з деякими доповненнями автора. Розмірна епічна оповідь (сказ) збагачується за рахунок коротких хвилюючих ліричних відступів і приводить до глибоких авторських роздумів щодо моральності. «Рустаміада» це – друга частина поеми «Шах-наме» – лицарська. Вона є найбільш цільною за сюжетом («Рустаміада» – тому, що головного героя звать Рустамом). За національне визволення бореться улюбленець народу Ірану лицар Рустам. Слід звернути увагу на традиційну зав'язку, існуючу у багатьох фольклорних творах різних народів. У Рустама з дитинства виявляється казкова сила: вибирає собі казкового коня Рахша, котрий одним ударом ратиць знищує зажерливого лева. Кінь Рахш є вірним супутником легендарного героя Рустама у багатьох битвах і пригодах. Його роль виходить за межі звичайної тварини – він уособлює незламну силу, мужність і вірність, що робить його незамінним партнером для Рустама. Рахш і Рустам формують міцний симбіоз, де кінь відображає фізичну та духовну підтримку героя, а його виняткові здібності роблять його більш ніж просто твариною – він є втіленням природної сили і стійкості [4].

Образ Рахша демонструє синтез міфологічного, епічного та художнього начал. Епічний образ не лише ілюструє події, а й виконує функцію естетичної моделі, через яку виражаються уявлення про ідеал людини, національну ідентичність та морально-філософське осмислення історії. Водночас однією з провідних функцій епічного образу є соціокультурна, яка має комплексний характер і включає кілька взаємопов'язаних аспектів. Зокрема, ідеологічний аспект репрезентує домінуючу систему цінностей і світоглядних орієнтирів суспільства; мнемонічний забезпечує збереження та передачу історичної пам'яті; етичний моделює ідеали поведінки,

формує уявлення про належне і героїчне; психологічний сприяє формуванню типових рис національного характеру [8].

У епічній традиції образ Рахша розгортається через численні оповіді та сцени боїв, де його відвага, сила й вірність визначають хід подій. Саме завдяки своїй героїчній природі Рахш здобуває епічне звучання, уособлюючи не лише особисту мужність, а й колективну свідомість іранського народу. Він діє об'єктивно в межах зображуваної реальності, залишаючись безпосереднім свідком і учасником найважливіших історичних і сакралізованих подій.

Героїзація є однією з визначальних рис епічної традиції, у межах якої персонажі наділяються надзвичайними якостями – фізичною силою, моральною величчю та здатністю до здійснення виняткових подвигів. У цьому контексті образ Рахша не є винятком: він постає не просто як кінь, а як істота, наділена майже надприродними властивостями, що дозволяють йому брати участь у найскладніших випробуваннях і битвах.

Надзвичайна сила, витривалість і беззастережна відданість Рахша підкреслюють його міфологічний статус і наближають до рівня героїчного персонажа. Він виступає не лише супутником Рустама, а повноправним учасником героїчних дій, чия присутність є необхідною для здійснення подвигу. У цьому сенсі Рахш функціонує як героїзований образ, що втілює ті самі цінності, що й сам герой [4].

Образ Рахша виходить за межі індивідуальної історії й набуває ширшого, колективного значення, уособлюючи ідеали вірності, сили та бойової доблесті, притаманні іранській культурній традиції. Через нього актуалізується уявлення про героїчну місію як служіння не лише особистим, а й загальнонаціональним цілям.

«رخش بدین کارها دست داشت / دل و زور و نیروی شگفتی گماشت» *Рахш брав участь у цих діяннях, вкладаючи в них серце, силу й дивовижну міць* [9].

Таким чином, героїзація Рахша є важливим елементом епічної поетики «Шах-наме», що підсилює значення образу коня як носія не лише фізичної, а й духовної сили, співмірної з героїчною постаттю Рустама.

Міфологічний вимір образу Рахша відсилає до глибинної символіки. Його магічні якості – надзвичайна сила, розум і навіть духовна близькість до вищих світів – зводять його до рівня священної істоти. Він стає мостом між земним і небесним, учасником боротьби сил світла проти темряви, втілюючи стародавні міфологічні уявлення про єдність людини та природи, героїв і космосу.

У «Шах-наме» кінь Рахш має риси, що наближають його до міфологічних істот. Він не просто тварина, а сакральна істота, обдарована силою, розумом і майже надприродними якостями. Його поява та участь у ключових подіях мають міфологічний характер.

Образ Рахша в системі епічних міфологічних уявлень Ірану постає передусім як героїко-культурний феномен, невіддільний від постаті самого Рустама. Рахш є невід'ємною частиною подвигів Рустама, беручи активну участь у подіях, що мають значення не лише для героя, а й для збереження культурної та історичної цілісності Ірану. У цьому контексті кінь виступає не лише як супутник героя, а як символ його величчя, сили та відданості, що виходить за межі фізичної природи тварини і набуває метафоричного значення. Рахш стає своєрідним продовженням героя, репрезентуючи його внутрішню силу, моральну стійкість і героїчний потенціал. Відтак кінь функціонує як складник морально-ціннісної структури епосу, сприяючи утвердженню ідеалів мужності та честі [5].

«یکی اسپ بودش به کردار باد / سبکرفت چون نغزپرد پرزاد» *Був у нього кінь, мов вітер швидкий, немов крилатий птах легкий* [9]. Цей опис підкреслює надзвичайні, майже надприродні якості Рахша, який постає не просто як бойовий товариш, а як особливий союзник героя, наділений сакральними рисами

Крім того, Рахш уособлює стихійну силу природи – витривалість, енергію руху, зв'язок із елементами вітру та землі. Його участь у битвах набуває символічного значення як прояв боротьби космічного порядку з хаотичними, демонічними силами.

«رخش بجست از بر اژدها / ز خشم دلیران ز دیو سیاه» *Рахш стрибнув на чорного дракона, відвага героїв палала супроти демонів* [9]. У цьому епізоді Рахш постає як носій природної і космічної енергії, що допомагає герою здолати сили зла, уособлюючи гармонію між людиною і світом природи.

Таким чином, функціональне навантаження Рахша також є багаторівневим: Рахш виступає одночасно пояснювальним, мнемонічним, морально-етичним і наративним елементом епічної оповіді [див.: 10].

Пояснювальна функція. Образ Рахша сприяє осмисленню взаємозв'язку людини і природи. Він постає як уособлення стихійної, але гармонізованої сили природи, що служить людині, коли та діє з добрими намірами.

«ز بهر نجات زمین و زمان / رخش را برگزید از میان» *Для спасіння землі й часу він обрав Рахша серед усіх* [9]. Через образ Рахша Фірдоусі показує, що певні сили (вірність, доблесть, мужність) обираються для великої місії – встановлення порядку в хаотичному світі.

Мнемонічна функція. Постать Рахша виступає носієм колективної пам'яті, закарбовуючи у свідомості народу уявлення про боротьбу, стійкість і самопожертву.

«ز بهر رستم برون شد به جنگ / به کردار شیر اندر آورد چنگ» *Заради Рустама він вирушив у бій, мов лев, що простягає пазурі* [9]. У цьому контексті Рахш функціонує як символ вірного захисника, через який передається ідеал героїчної відданості та служіння.

Морально-етична функція. Рахш уособлює моральні чесноти – відданість, мужність і жертовність, виступаючи еталоном поведінки.

«چو رخش اندران کارزار آمدی / دد و دیو را زار و خوار آمدی» *Коли Рахш виходив на поле бою, чудовиська й демони ставали жалюгідними і безсилями* [9]. Цей фрагмент відображає мораль епосу, утверджуючи ідею невідворотності відповідальності за вчинки, тріумфу справедливості та гармонійного співвідношення між людською поведінкою і космічним порядком: зло неминуче зазнає поразки перед добром, носієм якого постає не лише герой, а й його кінь.

Наративна функція. Рахш є важливим чинником розвитку епічного сюжету, виступаючи активним учасником подій і своєрідним каталізатором героїчних дій. Рахш є також рушієм розвитку міфологічних сюжетів: допомагає Рустаму перемагати демонів, рятувати народ.

«به شمشیر و رخش و به گرز گران / برآورد بنیاد دیوان جهان» *Мечем, Рахшем і важкою булавою він зруйнував царство демонів світу* [9]. Таким чином, образ Рахша є невід'ємним елементом героїчного наративу: без нього сила й дієвість Рустама були б неповними.

Рахш, хоч і набуває міфологічного та епічного виміру, залишається типовим представником класичного героїчного образу, побудованого на раціональних, моральних та типізованих характеристиках. Він виступає ідеалом сили та вірності, втілюючи основні риси, важливі для культурної традиції Ірану. Його участь у боротьбі з демонами та служінні Рустаму підпорядкована моральним канонам і вимогам класичної героїчної поеми.

«رخش به جنگی که برپا کرده بود / همانند بادی، با چشم‌های افروخته» *Рахш, наче вітер, зі світлом в очах, мчав на поле бою* [9]. Ці слова підкреслюють ідеалізовану, практично бездоганну постать Рахша як раціонального і впорядкованого героя, здатного діяти в контексті епічної етики.

Художній аспект образу Рахша розкриває тонкі психологічні та емоційні деталі, які додають розповіді ліричної глибини. У взаємодії з Рустамом Рахш показаний не лише як бойовий товариш, але і як істота, здатна на емоції, страждання та самопожертву. Завдяки багатому стилістичному оформленню описів коня читач відчуває його присутність як живу й активну силу в епічному всесвіті.

Хоча Рахш і є важливою частиною життя Рустама, він не є центральним персонажем, навколо якого будується основна сюжетна лінія. Рахш функціонує як символічний допоміжний персонаж, важливий для розкриття моральних і психологічних рис головного героя, проте саме Рустам несе основний драматичний конфлікт.

«رخش در کنار رستم، قهرمان دلیر / بر دوش پادشاهی نشان داد» — *Рахш поряд з Рустамом, героєм сміливим, показав владарювання на плечах великого короля* [9]. Ця цитата демонструє роль Рахша як

вірного супутника, символу відданості та надійності; його вплив на розвиток сюжету підпорядкований діям Рустама.

Рахш є класичним образом-персонажем, який уособлює певний тип – кінь, що виконує роль союзника героя. У його образі відображається не лише фізична сила, але й його моральні якості: відданість, рішучість і готовність до самопожертви. Рахш не просто допомагає Рустаму, він повністю зливається з ним як героїчний символ, несучи його моральні й емоційні риси.

Рахш не є просто конем-героєм. У його образі можна побачити елементи макрообразу, в якому він не лише відображає характер і мораль головного героя, але й є символом сили природи та національної ідеї. Як частина великого епосу, Рахш уособлює культурні й історичні цінності Ірану, стаючи живим символом сили, мужності та відданості.

Висновки. Узагальнюючи зазначене, можна ствердити, що образ Рахша постає як сакральна істота, що інтегрує в собі космогонічні й героїко-культурні функції. Рахш зображується як живий символ доблесті, відданості й гармонії людини із Всесвітом, що підносить його до рівня міфологічного архетипу. Функціональна багатоплановість образу коня – пояснювальна, мнемонічна, морально-етична і наративна – дозволяє йому стати носієм і передавачем ключових цінностей іранської цивілізації. Завдяки Рахшу «Шах-наме» не лише оповідає про подвиги минулого, а й створює канон поведінкових ідеалів: незламності перед обличчям хаосу, вірності обов'язку й високого призначення.

Отже, Рахш у структурі епічної поеми Фірдоусі – це більше, ніж міфічний кінь: він є живим свідком боротьби світла з темрявою, стражем історичної пам'яті та носієм сакралізованого уявлення про народ і його ідеали. Через його постать Фірдоусі утверджує культурну тяглість Ірану, його духовну велич і незламність перед лицем випробувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Davidson O. M. *Poet and Hero in the Persian Book of Kings*. Ithaca : Cornell University Press, 1994.
2. Davis D. *Epic and Sediton: The Case of Ferdowsi's Shahnameh*. Washington : Mage Pub, 1999.
3. Gabri R. Framing the Unframable in Ferdowsi's Shahnameh. *Iranian Studies*. 2015. Vol. 48, № 3. P. 423–441. <https://doi.org/10.1080/00210862.2014.1000623>
4. Sayyari J. *Ferdowsi va Hamase-ye Melli-ye Iran [Ferdowsi and the National Epic of Iran]*. Tehran : University Press, 2018.
5. Ghaemi F. Horse Animal Symbol Frequent in Shahnameh and Its Role in the Evolution of the Archetype of Hero. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*. 2016. Vol. 3, № 2. P. 123–131. <https://doi.org/10.22054/itr.2010.6517>
6. Mirzaei H. *Afsāneh-hā va Asātir-e Sharq [Legends and Myths of the East]*. Tehran : Elmī va Farhangī Publications, 2021.
7. Dadrawala N. Significance Of Horses In Zoroastrian Tradition. *Parsi times*. July 5, 2024. URL: <https://parsi-times.com/2024/07/significance-of-horses-in-zoroastrian-tradition/>
8. Грабович Г. До проблеми національного героя в літературі. *Слово і час*. 1993. № 6. С. 11–19.
9. Ferdowsi A. *Shahnameh* / ed. by J. Khaleghi-Motlagh. New York : Iran Heritage Foundation, 2007.
10. Клочков В. І. Міф і художній образ у слов'янській традиції. Харків, 2003.

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026